

MITROPULOS ANNA DIÁNA

ESTERHÁZY PÁL NÁDOR KISMARTONI URADALMI ALKALMAZOTTAI*

Bevezetés

Esterházy Pál (1635–1713) nádor Fraknón és Kismartonban állandó személyzetel vette körül magát.¹ Udvaraiban részletes és precíz adminisztrációt követelt meg, ami egyfelől rávilágít arra, hogy Esterházy mennyire tudatosan és hatékonyan kézben tartotta birtokai irányítását, másfelől pedig lehetőséget teremt arra, hogy udvarairól és alkalmazottairól még teljesebb képet kapjunk.

A felhasznált forráscsoportot napjainkban is a fraknói Esterházy családi levéltárban őrzik. Ezek, a jórészt német nyelvű gazdasági iratok (számlák, átvételi elismervények, megbízások, konvenciók könyvek) alkotják az általam vizsgált forrásbázist. A dokumentumok mindkét uradalmi központ, Fraknó (Forchtenstein — ma: Ausztria) és Kismarton (Eisenstadt — ma: Ausztria) esetében fennmaradtak, jelen tanulmány azonban a kismartoni adminisztráció dokumentumaira koncentrálna az 1660-as évektől a nádor haláláig.

A kismartoni gazdasági iratok RAR E (*Rentamtsrechnungen Eisenstadt*) jellel rendelkeznek. A fraknói levéltárban regeszta segíti az eligazodást a dokumentumok között, mely név és összeg feltüntetésével röviden utal a számla vagy megbízás tartalmára. A kismartoni uradalomra vonatkozóan a források az 1660–1670-es évekből mindössze négy esztendőből maradtak fenn, azonban az 1680-as évektől számuk ugrásszerűen megnő, majd a vizsgált időszak végéig majdnem minden évből fennmaradtak. Ez azt jelenti, hogy 1667 (az első fennmaradt iratok keletkezési éve) és 1713 között eltelt 47 évből 35 azon esztendők száma, amelyekből rendelkezésre állnak a dokumentumok.²

Mivel az adminisztráció a vizsgált iratok szerint alapos és folyamatos volt, a hiátus minden bizonnyal későbbi pusztulás vagy selejtezés eredménye. Egy-egy esztendőben átlagosan 187 irat keletkezett. Ezek egy része, kb. 20 számla vonat-

* Jelen tanulmány a 9. Országos Uradalomtörténeti Konferencián 2017. szeptember 20-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

1 A fraknói uradalmi személyzet bemutatása, valamint a kettő rövid összehasonlítása: *Mitropulos*, 2014.; *Mitropulos*, 2016a.

2 A hiányzó évek miatt sok személynél bizonytalan az alkalmazásban töltött idő.

kozik az alkalmazottak éves fizetésére. Egy átvételi elismervény igazolta, hogy az adott személy átvette fizetését a tiszttartótól, ezt minden évben precízen dokumentálták. Előfordult, hogy az átvett összeg a készpénzfizetésből és a konvenció szerint járó marhahús mennyiségének pénzbeli értékéből tevődött össze. Ezt sok esetben a fizetés és a marhahús értékének összeadásával jegyezték fel, de nem jelezték külön a két összeget. Ekkor jelentenek segítséget a konvenciók könyvek. Készpénzfizetésük mellett minden egyes alkalmazott esetében felsorolja a természetbeni juttatások mennyiségét (marhahús, bor, gabona stb.), így külön lehet választani az elismervényben összesített összeget, illetve kiszámolható, hogy mennyibe került az adott évben egy mázsa marhahús. Kismartoni alkalmazottakra vonatkozó konvenciók könyveket csupán az 1700-as évektől (1705–1707, 1710–1713) találunk a Fraknón őrzött forráscsoportban. Ezek együttes elemzésével képet kaphatunk az uradalmi alkalmazottak összetételéről és hierarchiájáról, az alkalmazásban eltöltött időről, valamint az is kiderül, hogy volt-e átjárhatóság a tisztségek és az uradalmak között.

A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé, hogy a vizsgált négy évtizedben alkalmazott összes személy név szerint említésre kerüljön. A szelekció szempontja az volt, hogy az adott személy alkalmazásából vagy alkalmazásban eltöltött idejéből levonható-e általános érvényű következtetés. Fontos megemlíteni azt is, hogy a feldolgozott források nem tartalmazzak utalást az adott tisztség feladat- és jogkörére. Ezért a témához kapcsolódó szakirodalmak segítségével rekonstruálható egy-egy tisztség tevékenysége. Ez alól a tiszttartó és a kulcsár (pincemeszter) jelent kivételt, mivel fennmaradt egy általános utasítás, amit Esterházy Pál a tiszttartóihoz címzett 1688-ban, illetve a kőszegi kulcsárnak adott évszám nélküli *instructio* is.³

Uradalmi alkalmazottak és hierarchiájuk

A kismartoni uradalmi tisztviselők élén a tiszttartó (*Verwalter*) állt. Az uradalom első embereként ő volt a gazdálkodási-igazgatási tevékenység szervezője és vezetője. Feladata a földesúri jövedelmek növelése volt, de részt vett urbáriumok készítésében és a szolgáltatások behajtásában is, valamint ő kezelte az alkalmazottaknak fizetendő készpénzt.⁴ Béré az 1680-as évektől a nádor haláláig nem

3 *Merényi*, 1902b és *Merényi*, 1902a. Ezekről l. bővebben: *Mitropulos*, 2016a. 44–45. p.

4 *Kállay*, 1980. 108. p. Néhány iratban számtartónak nevezték. A kétféle megnevezés a források tanúsága szerint ráillik az általa ellátott feladatkörre, ugyanis Kállay István leírása szerint a

változott, évi 100 forint volt.⁵ Fizetése mellett három mázsa („Center” vagyis Zentner)⁶ marhahús illette meg, 10 forint értékben.

Georg Wibmer (1687?–1704) szolgált a leghosszabb ideig a nádor kismartoni udvarában tisztartóként. Átvett fizetése a marhahús árváltozásának függvényében változott. Az ő idejében a marhahús mázsájának értéke 5 és 7,5 forint között ingadozott. Az 1687. évi 6,5 forint után, évente fél forintos csökkenéssel 1690-ben egy mázsát már csak 5 forintos áron mértek, ami 1692-ig stagnált. 1694-ben ismét 6,5 forint, majd 1695-ben 7,5 forint volt egy mázsa marhahús értéke. 1697–1713 között 1703–1704 kivételével (4 forint) az 5 forintos ár állandósult.

1702-től nem található névre szóló átvételi elismervény, azonban minden alkalmazott számlájában egészen 1704-ig szerepel, hogy a tisztartó, Georg Wibmer fizesse ki az éves bérüket, azonban 1705-ben már Czvitkovich János tisztartót utasították erre a feladatra. Az ő esetében sem maradt fenn névre szóló számla, ezért fizetését az 1705–1707 közötti konvenciók könyvekből ismerjük. Minden esetben 100 forintot jelölnek meg, marhahús viszont nem szerepel a járandóságai között.⁷ 1708-tól már Fraknón tisztartó egészen 1713-ig, 120 forint fizetéssel és négy mázsa marhahússal. A Czvitkovich után alkalmazott kismartoni tisztartók nem szolgáltak két évnél tovább. 1705-től a konvenciók könyvek szerint a tisztartónak írnoka (*Schreiber*) is volt. Eszerint a tisztartó és az írnok közös járandó-

számartó feladata a készpénz és természetbeni számadások vezetése, ez pedig egybeesik azzal, hogy az alkalmazottak a tisztartótól vették át a fizetésüket. Idővel tisztartó is válhatott egy számtartóból. *Kállay*, 1980. 111. p. A tisztartó feladatköréről l.: *Merényi*, 1902b.

- 5 Az Esterházyak számadásaikban rajnai forintban (florenus) számoltak. Az átváltás a következők szerint alakul: 1 rajnai forint (Rheinischer Gulden) = 0,8 magyar forint. *Kenyeres*, 2013. 547. p. Egy rajnai forint pedig 60 krajcár.
- 6 Egy mázsa átlagos értéke mai mértékegységben számolva 60 kg. 1 mázsa=100 font. A bécsi mázsa értéke a 17. század elejétől 1756-ig 56,12 kg, aztán 56 kg, a pozsonyi mázsa 1854-ig 55,8 kg volt. *Bogdán*, 1987. 116. p., *Bogdán*, 1991. 454–458. p.
- 7 RAR E 1705, O. N. *Conventiones Kismartonienses Anno 1705.*, RAR E 1706, Nr. 56. *Eisenstötter Conventional Anno 1706.*, RAR E 1707, O. N. *Conventionale Pro Anno 1707.*

sága évi 13 akó (*Eimer*) 55 icce (*Halbe*)⁸ bor volt, emellett naponta 3 pár (*Paar*)⁹ kenyér is megillette őket.

A főúri várak biztonságának felügyelete és az udvar hadinépének irányítása a porkoláb¹⁰ (*Pfleger*) feladata volt, emellett ő volt az épületek gondviselője is.¹¹ Kismartonban fő- és viceporkoláb együttes jelenléte csak az 1690-es évektől követhető nyomon, ellentétben Fraknával, ahol már az előző évtizedben jelen van mindkét tisztség. Kismartonban már az 1670-es évektől utalnak viceporkolábra, főporkoláb folyamatos alkalmazására viszont csak 1690-től vannak adatok. Fizetésük ettől kezdve állandósult: a főporkoláb 100, míg a viceporkoláb 45 forintot keresett évente, marhahúst nem kaptak. Philipp Ladislaus Korlatovich 1690-től egészen az 1700. április 11-én bekövetkező haláláig szolgált főporkolábként Kismartonban. Ekkor özvegye, Ursula Korlatovich vette át 14 heti bérét (26 forint 55 krajcár 2 dénár).¹² Korlatovichra a fraknói számlák is utalnak: 1688–1689-ben ő volt bécsi ügyek intézője (*Agent in Wien*).¹³ Stephanus Laurentius Kmetth viceporkolábként (1696–1699) kezdte pályafutását Kismartonban, majd néhány évvel később ugyanezt a tisztséget töltötte be Fraknón (1703–1704?). Ezután 1706

8 Az akó országosan dívó bormérték volt, azonban értéke területenként eltérő, sőt az egyes uradalmakban is különbözött. Prickler részletesen tárgyalja az Órvidék akó értékeit. *Prickler*, 1962. Prickler számításait később Bogdán sok helyen kritikával illette, így a mértékegységek a következők szerint alakulnak: egy kismartoni akó = 1 1/3 bécsi akó; egy bécsi akó = 58 l (1762-ig). A helyzetet tovább bonyolítja, hogy létezett kocsmai akó/icce és tized akó/icce is. Egy kismartoni kocsmai akó = 79,75 l és egy kismartoni tized akó = 106,14 l (mindkettő 1771-ig). *Bogdán*, 1991. 140–141. p. Általánosan: *Bogdán*, 1987. 84–85. p., *Bogdán*, 1991. 132–155. p. Egy bécsi icce = 0,7074 l (1569–1871 között). *Bogdán*, 1991. 190–191. p. Egy kismartoni kocsmai icce = 0,9494 l és egy kismartoni tized icce = 1,2636 l (mindkettő 1771-ig). *Bogdán*, 1991. 200. p. Általánosan: *Bogdán*, 1987. 87–88. p., *Bogdán*, 1991. 187–216. p.

9 A „pár” mértékegység másik elnevezése a „bokor”. *Bogdán*, 1987. 123. p., *Bogdán*, 1991. 475. p.

10 A castellanust a XIX. századtól — tévesen — várnagyként fordították és használták a szakirodalomban. Ennek háttéréről és a porkoláb tisztségről l.: *Szatlóczki*, 2016. 139–149. p.

11 *Újváry*, 2015. 84. p.

12 RAR E 1700, Nr. 75. *Schein von der Frau Korlatoviczin wegen ihres Eheherr seelig empfangener Besoltung auf 14 Wochen. Betrag: 26 fl 55 kr 2 den.*

13 RAR F 1689, Nr. 134. *Schein von Herrn Philipus Korladoviz fürstlichem Agenten in Wienn sambt seinem Adjunkten wegen empfangenen Jahres Besolthung. Betrag: P(a)r 250 fl.* A bécsi ügyek intézőjeként Korlatovich fizetése 200 forint volt.

áprilisában¹⁴ kezdte meg több évtizedes főporkolábi szolgálatát Kismartonban, ugyanis még 1731-ben is az uradalom alkalmazásában állt.

A hierarchiában az udvar élelmezésében fontos szerepet játszó tisztségek következtek.¹⁵ Az 1700-as évekig a kasznár (*Kastner*) vagy a pincemester (*Kellermeister*) látta el a konyhasáfári (*Kuchlschaffer*) feladatokat is. A kasznár és a pincemester fizetése egyaránt 50 forint volt, marhahús nem szerepelt a járandóságaik között. Ez azért érdekes, mert a fraknoi kasznárnak és pincemesternek 3,5 mázsa, illetve 2,5 mázsa marhahús járt. A kivételesen hosszú ideig kasznárként szolgáló Georg Pollotinitich (1679?–1704?) 1679-ben és 1680-ban konyhasáfár is volt, ezért kasznári bére mellé még 15 forintot kapott. Michael Hackstock pincemester (1684–1723) négy évtizedig szolgált a kismartoni kastélyban, 1703-ig — 1698–1699 kivételével — ő volt a konyhasáfár is. 1689-től egy vagy két legény (*Jung*) dolgozott mellette 8 forint fizetségért. Külön konyhasáfárt két-három évnél tovább nem alkalmaztak. Fizetése 40 forint, a mellette dolgozó legény bére pedig 10 forint volt.¹⁶ Stephan Aminger kasznár (1706?–1722) 1710–1711-ben, majd 1714-től alkalmazásának végéig a konyhasáfári feladatokat is ellátta, a konvenciók könyv szerint kasznár-konyhasáfárként 60 forint illette meg, a legényért pedig további 15 forint.¹⁷

A sáfár (*Schaffer*) alacsonyabb rangú uradalmi tisztség, feladata elsősorban várbeliek élelmezésének irányítása volt.¹⁸ A kismartoni kastélyban — Fraknóval ellentétben — egy sáfárt alkalmaztak, fizetése 32 forint volt, továbbá másfél mázsa marhahús illette meg őt. (A fraknoi két sáfár fizetése 25–25 forint és egy-egy mázsa marhahús volt.) Néhány esztendő kivételével a hat évnél hosszabb alkalmazási idő a jellemző. Caspar Prezner 1679(?)–1692, Paul Kohl pedig 1695–1701 között töltötte be ezt a tisztséget. Nicolaus Reidteritsch 1701 és 1711 között szol-

14 RAR E 1706, Nr. 61. *Schein von Herrn Oberpflögers wegen daß ihr sein Besoldung auf $\frac{3}{4}$ Jahr empfang. Betrag: P(a)r 75 fl.*

15 A kasznár a gabonarártákat gondozta, a pincemester pedig a pincéket és borokat felügyelte. *Kállay*, 1980. 112–113. p. A konyhasáfár feladata az udvar ellátásához szükséges élelmiszer beszerzése, felügyelése és kiadása volt. *Benda*, 2005. 24–25. p.

16 Georg Wäschenitsch 1698–1699-ben, Andreas Ruehltl 1703–1704-ben, Michael Feldtinger 1705-től vagy 1706-tól 1708 augusztusáig, Georg Silber 1708. szeptembertől 1709-ig, Franz Sartory pedig 1712–1713-ben töltötte be a konyhasáfári pozíciót.

17 RAR E 1710, O.N. *Eisenstötterisches Conventional*” Stephan Aminger fizetése: RAR E 1711. I. Halbjahr, Nr. 47. *Schein von Herrn Stephano Aminger Kastner undt Kuchelschaffer geförtigt wegen empfangener Gelt Besoltung. Betrag: P(a)r 37 fl 30 kr.* 1711-ben az alkalmazottak két részletben kapták a fizetésüket.

18 *Maksay*, 1959. 831. p.

gált Kismartonban, 1712-ben „helyet cseréltek” Andreas Ruehitl (Fraknó 1706?–1711, Kismarton 1712–1714) fraknói sáfárral, aki az 1700-as évek elején Kismartonban konyhasáfár volt. Az áthelyezéssel az utóbbi járt jobban. Reidteritschet 1719-től egy évtizeden át ismét Kismartonban alkalmazták sáfárként.

Az udvari káplánnak az uradalom tisztségviselői között minőségileg más szerepe volt. A kápláni hivatal már a középkortól ismert, az újkorban pedig szinte minden arisztokrata tartott káplánt. Tevékenysége a főúr udvarában végzett lelki szolgálathoz kapcsolódott, tehát misézett, gyóntatott, a gyermekek lelki vezetője és tanítója volt, illetve kegyes olvasmánnyal látta el a főúri család tagjait.¹⁹ Esterházy kismartoni káplánjának (*Capellan, Caplan, Schloß Pfahrer*) mindenkori fizetése 100 forint volt, melyből a konvenciók szerint a bére 60 forint, a további 40 forintot pedig a ruházkodására (*Klaidung*) kapta. Thomas Walperger (1679?–1695) számlái között 1683-ban említik először, hogy évi készpénzfizetése mellé ruhára is kapja a pénzt.²⁰ Franciscus Orsolini (1696–1700) szolgálatának 1700. június 19-én bekövetkező halála vetett véget. A magát „*fürstlicher Caplohn in Schloß Eisenstatt*”-nak nevező Frantz Welßer vette át Orsolini félévre szóló járandóságát június 30-án.²¹ Augusztus elsejétől Franciscus Peichtman látta el a kápláni feladatokat,²² majd 1701-ben mindössze húsz hétig alkalmazták.²³ Ezután Andre Paul Ugrinoviché (1701–1724) a tisztség, aki több mint két évtizeden át szolgált a kismartoni udvarban.

A kastélykápolna személyzetéhez tartozott az egyházi (*Capelldiener*). A kifejezést általánosságban a hercegi kápolna azon alkalmazottjára értették, aki tudott valamilyen hangszeren játszani, ám feladatai közé tartozhatott a kották beszerzése és a hangszerek gondozása is.²⁴ Andreas Rabel idejében (1680. április–1687. szeptember)²⁵ a tisztség fizetése 24 forint volt, ami mellé három mázsa marhahús is járt. Rabel 1687 szeptemberéig, kilenc havi szolgálatért 18 forint 45 krajcárt

19 Gyulai, 2008. 77. p.

20 RAR E 1683, Nr. 92. *Herrn Abten Schein wegen empfangener Besoltung. Betrag: P(a)r 100 fl.*

21 RAR E 1700, Nr. 73. *Schein von Hl. P. Welßer wegen deß Hl. Abbt seelig sein halb Jährige Besoltung empfäng. Betrag: P(a)r 50 fl.*

22 RAR E 1700, Nr. 74. *Schein von Herrn Probstn wegen empfangener Besoltung auf 5 Monnath. Betrag: P(a)r 41 fl 40 kr.*

23 RAR E 1701, Nr. 65.

24 <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~cd2/drw/e/ka/pell/dien/kapelldiener.htm> (A letöltés időpontja: 2020. május).

25 RAR E 1680, Nr. 137. *Andere Räbel Capelndiener Schein wegen von ersten Aprill biß ultimo Xber empfangener Gelt Besoltung. Betrag: P(a)r 25 fl 30 kr.*

kapott, illetve 2,25 mázsa marhahús értékét, ami ekkor 14 forint 37 krajcár 2 dénárt tett ki.²⁶ Hans Georg Prandtner tenorista (1687. október²⁷– 1703. október) több mint egy évtizeden át volt a kápolna alkalmazottja, ekkor a tisztség jövedelme már 40 forint és öt mázsa marhahús. Prandtner után hosszabb ideig Frantz Payr (1706–1713) töltötte be ezt a pozíciót, aki a konvenciók szerint basszista is volt.²⁸ 1706. március 15-től állt az udvar szolgálatában, így év végén 9,5 havi jövedelmet vett át, praeceptorának fizetésével együtt.²⁹ 1713 áprilisának végéig alkalmazták,³⁰ utódjáról vagy az utód fizetésének átvételéről nem maradt fenn dokumentum.

Esterházy birtokvásárlásaival³¹ nem csak az uradalmainak területe, hanem a velük járó adminisztrációs terhek is megnövekedtek. Az 1690-es évekre a politikai és katonai funkciói sem tették lehetővé, hogy a saját kezében tartsa birtokainak pénzügyigazgatását. Erre jelentett megoldást a számvevői hivatal létrehozása, melyre 1693-ban kerülhetett sor.³²

Ekkor tűnik fel először az alkalmazottak között a számvevő (*Buchhalter*), az egyik legmagasabb rangú uradalmi tisztségviselő. Feladata a pénzügyek ellenőrzése és a számadások felülvizsgálata volt.³³ Felix Tobler kutatásaiból tudjuk, hogy Tarnóczy András kismartoni (al)számvevősége (1693–1699?, számvevő 1700?–1706) előtt Lékán (Lockenhaus — ma: Ausztria) volt számtartó és tiszt-

26 RAR E 1687, Nr. 84. *Schein von Herrn Abten unndt Hofkaplohen wegen deß anderer Räbel Kapelndiener auf ¾ Jahr empfnagene Bestallung. Betrag: P(a)r 33 fl 22 ½ kr.*

27 OSzK Acta Musicalia, Nr. 380., eredeti jelzet: RAR E 1687, Nr. 86. *Schein von Hannß Georg Prandtner Capelndiener unndt zugleich Tenorist wegen seiner empfangener Besoltung auf ¼ Jahr. Betrag: P(a)r 18 fl 45 kr.*

28 RAR E 1706, Nr. 56. *Eysenstötter Conventional Anny 1706*, RAR E 1707, O. N. *Conventional Pro Anno 1707.*

29 RAR E 1706, Nr. 76. *Schein von Capeldiener, Frantz Payr daß er und sein Praeceptor ihre Besoldung vor 9 ½ Monath empfang. Betrag: P(a)r 70 fl 27 kr 2 den.* Főúri udvarokban a nevelés diszciplináris részéhez praeceptorat alkalmaztak. *Monok*, 2012. 20. p. Tevékenységére esetünkben jelen forráscsoport nem tartalmaz utalást.

30 OSzK Acta Musicalia, Nr. 3940., eredeti jelzet: RAR E 1713, Nr. 89. *Schein von Herrn Franz Payren wegen auf 1/3 Jahr bezalten Besoldung. Betrag: P(a)r 29 fl 40 kr.*

31 Esterházy birtokgyarapításáról l.: *Fülöp*, 1995. 128–131. p.; *Soós*, 2009. 811–844. p.

32 Tobler szerint 1692. január 1-jével állították fel a kismartoni számvevőséget, mivel Tarnóczy András hivatali elbocsátó irata szerint 1691. december 31-ig volt lékai alkalmazott. *Tobler*, 2008. 90. p. Ugyanakkor az általam vizsgált forráscsoport 1692. évi iratai között nem található alszámvevőtől származó átvételi elismervény.

33 *Kállay*, 1980. 107. p.

tartó (1687–1691).³⁴ A kismartoni számlákban először alszámvevőként (*Vice Exactor, Vice Puechhalter*) jelölik, azonban a dokumentumok egyik évben sem utalnak főszámvevőre. Egy 1696. évi konvenciók könyv szerint Georg Dugovicz a számvevő (*Rationum Magister*), akinek a fizetését (200 forint) a lékai uradalom jövedelméből állták.³⁵ Tarnóczy bére 1699-ig 100 forint volt, ami ekkor 20 forinttal emelkedett (ugyanekkor már *fürstlicher Buechhalter*-nek nevezik) — ez arra utal, hogy ekkor léphetett elő számvevővé,³⁶ miközben Dugoviczból 1702-ben főporkoláb lett Kismartonban (1702–1706. március). Ezzel az alszámvevői poszt megszűnt, azonban 1700-tól 30 forint fizetésért egy írnok (*Schreiber oder Gehilf*) is dolgozott a számvevő mellett.³⁷ A teendők sokasodhattak, mert az írnok fizetése a következő évtől már 50 forint volt.³⁸ 1706-ban Tarnóczy február 15-ig tartó szolgálataért másfél havi bért kapott, a fennmaradó rész már az új számvevőt illette meg.³⁹ Távozásának oka és tevékenysége az 1710-es évekig nem ismert.

A sopronnyéki (Neckenmarkt — ma: Ausztria) származású Stephan Joseph Rohrer az 1690-es években kezdte közel ötvenéves pályafutását az Esterházyaknál. 1692-től írnok volt a nádori kancellárián, majd 1706-ban számvevő lett Kis-

34 Tobler; 1995. 100. p.

35 MNL OL P 125 Nr. 10697. Felix Tobler is utal rá: Tobler; 2008. 90. p.

36 RAR E 1699, Nr. 78. *Schein von Herrn Puechhalter seiner empfangenen Besoldung. Betrag: P(a)r 120 fl.*

37 RAR E 1700, Nr. 78. *Herrn Puechhalters sambt Schreibers Besoldtung Schein. Betrag: P(a)r 150 fl.*

38 RAR E 1701, Nr. 68. *Schein von H(errn) Puechhalter wegen sein und seines Schreibers empfangenen Besoldung. Betrag: P(a)r: 170 fl.*

39 RAR E 1706, Nr. 63. *Schein von Herrn Tarnozy wegen empfangener Besoldung vor 1 ½ Monnath. Betrag: P(a)r 15 fl.* Ezzel kapcsolatban fennmaradt a hercegtől egy magyar nyelvű, Czvitkovich János tisztartónak szóló megbízás (1706. február 16.) is. Eszerint — a kifizetendő 15 forinton túl — még az 1705. évi fizetéséből 30 forinttal tartoztak Tarnóczynak. A forrás a hátralékos (négy vagy öt akó bor, négy vagy öt köből gabona) és a másfél havi (egy csöbör és 10 icce bor, négy fertály gabona) természetbeni javakat is felsorolja. RAR E 1706, Nr. 62. *1706 den 16 Februarii Hochfürstliche Commission wegen deß Herrn Tarnozy seiner Besoldtung zu bezallen. Betrag.* A köből értékére l.: 83. jegyzet. A csöbör nagysága tájegységenként változott, országos egység nem volt. A soproni esik legközelebb az Esterházy-uradalmakhoz. 1 soproni csöbör = 1 ¼, soproni akó = 88,13 l. *Bogdán*, 1991. 165. p. Általánosan: *Bogdán*, 1987. 85–86. p.; *Bogdán*, 1991. 157–169. p. A fertály ismeretlen nagyobb egység negyedeként volt használatos, itt valószínűleg a köből negyedéről van szó. *Bogdán*, 1987. 95. p.

martonban.⁴⁰ 1707-ben június 23-ig a számvevő segéde Fransiscus Rohrer volt;⁴¹ a név alapján joggal feltételezhető rokonság közöttük. A következő években már nem említik név szerint az írnokot. 1708-tól a számvevő keresetét 100 forinttal 220 forintra emelték, ami kimagasló a többi hivatali alkalmazott fizetéséhez képest. A magas bérezés a tisztség fontos és megbecsült volta mellett azt is alátámasztja, hogy nagy szakértelmet, magas fokú gazdasági és pénzügyi ismereteket igénylő hivatal volt. 1710. augusztus 15-től egy másik írnokot is alkalmaztak a számvevő mellett.⁴² Az erre utaló számla azért fontos, mert Rohrert itt nevezik először *General Perceptor*-nak is, tehát ez arra enged következtetni, hogy ekkor a főpénztárosi tisztséget is ő töltötte be.⁴³ Valószínűleg az adminisztratív feladatok meghaladták egy ember teljesítőképességét, ezért 1712-ben szétválasztották a két pozíciót. A főpénztárosi tisztséget 120 forint fizetéssel a „visszatérő” Tarnóczy András kapta,⁴⁴ aki még 1731-ben is az Esterházy család szolgálatában állt. Rohrer pályája a nádor halála után tovább ívelt felfelé, ugyanis ő lett a kismartoni kerület felügyelője (*Inspektor*).⁴⁵

40 RAR E 1706, Nr. 64. *Schein von Herrn Buechhalter wegen empfangener Besoldung vor 10 ½ Monnath. Betrag: P(a)r 105 fl.*

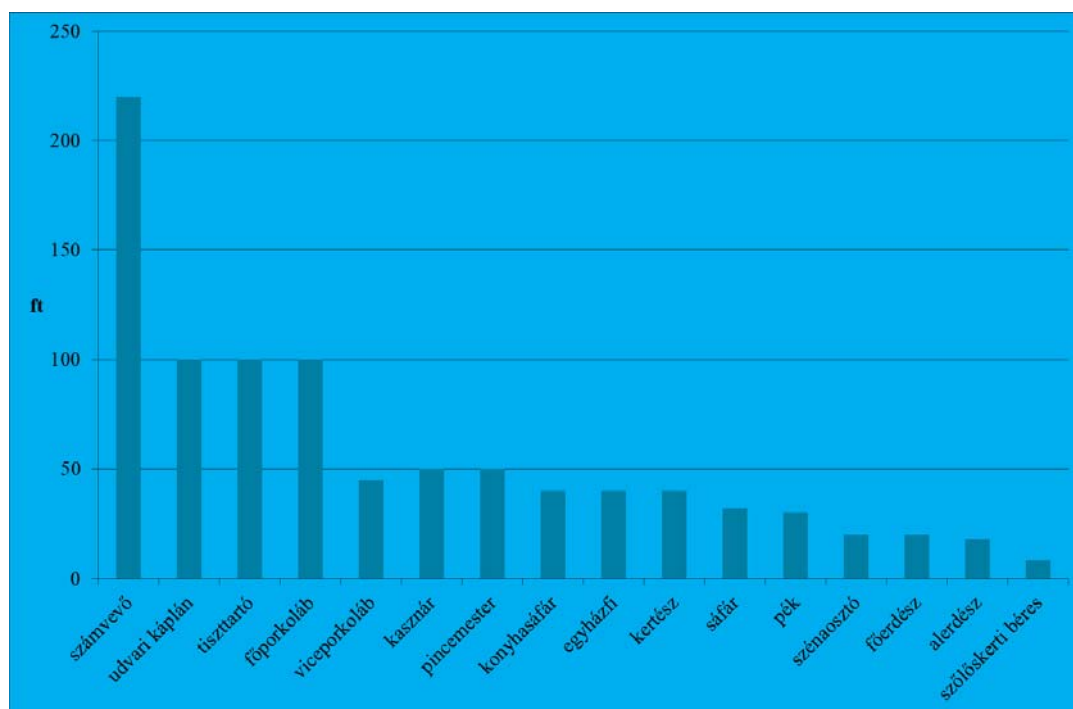
41 RAR E 1707, Nr. 72. *Schein von Buechhaltereij Adjunkten wegen empfangener Besoldung von ersten Jenner bis 23 Juny. Betrag: P(a)r 24 fl.*

42 Fizetése 50 forint volt, azonban 1710-ben a szolgálati idejével arányosan 18 forint 45 krajcárt kapott. RAR E 1710, Nr. 61. *Schein von Herrn Stephano Josepho Rohrer Puechhaltern und General Perceptor n gefördtigt weges dieß obstehende Jahr auß dem Rendtambt Eysenstatt empfangener Gelt Besoltung. Betrag: P(a)r 288 fl 45 kr.*

43 Ez a kimagasló fizetést is megmagyarázná, azonban ennek ellentmond, hogy a főpénztárosi tisztség megjelenésével a számvevő fizetése továbbra is 220 forint maradt. Kállay István leírása szerint a pénztáros (*Perceptor*) rangban a számvevő után következett, feladata az uradalom készpénzbevételeinek- és kiadásainak kezelése, az uradalom hitelügyleteinek ellátása, valamint a tisztségviselők és alkalmazottak készpénzjárandóságainak fizetése volt. A főpénztáros évenként készpénzmérleget készített az uradalmak bevételeiről és kiadásairól. *Kállay*, 1980. 112. p.

44 RAR E 1712, Nr. 76. *Schein von Herrn Perceptor wegen auf obstehentes Jahr empfangenen Depudat in Gelt. Betrag: P(a)r 120 fl*

45 *Tobler*, 1995. 100. p. A Kállay István becslése szerint több mint félmillió magyar hold kiterjedésű Esterházy hercegi birtokokat a könnyebb igazgatás végett két részre: felső és alsó uradalmakra osztották. A felső kerülethez (kismartoni felügyelőség) a nyugat-magyarországi és a burgenlandi területek tartoztak. Ezeket 1764-ig egy, azután két felügyelő igazgatta. Az alsó uradalmak alatt a Balatontól délre fekvő, valamint a felső- és kelet-magyarországi birtokokat értették. Ez további két (lévai és ozorai) kerületre oszlott, mindkettő élén egy-egy felügyelővel. *Kállay*, 1997. 269–270. p.; *Tobler*, 1995. 99. p.

1. ábra Tisztségviselők és alkalmazottak fizetése, 1708

Az uradalmi alkalmazottak közé tartozott még a kertész, a szénaosztó, az erdészek, a szőlőskerti béres és a pék is.

A kertész (*Gartner*) jól keresett (évi 40 forint), fizetése magasabb volt a sáfárénál. Béré a Fraknón fizetett kertészekét is megelőzte,⁴⁶ főként annak ismeretében, hogy a kismartoni kertészt a fizetésén felül három mázsa marhahús is megillette. Feladatukuk különbözősége szerint a korban léteztek díszkertészek és haszonkertészek. A díszkertészek a konvenciók listák élén kaptak helyet, akár évi 150–200 forintos fizetéssel, természetbeni juttatás nem vagy csupán elenyésző mértékben járt nekik.⁴⁷ A kismartoni kertészre vonatkozó források közül néhány

46 A fraknóváraljai (Forchtenau, — ma: Ausztria) 33, a nagyhöflányi (Großhöflein — ma: Ausztria) 20, a lajtaszentmiklósi (Leithamühl — ma: Ausztria) kertész pedig 12 forintot keresett évente. Marhahús nem szerepelt a járandóságai között. *Mitropulos*, 2014. 82. p.

47 Fatsar Kristóf leírása szerint egy haszonkertész készpénzfizetése maximum 50 forint volt és természetbeni juttatásokban is részesült. (*Fatsar*, 2008. 22. p.; *Stirling*, 2008. 133. p.; *Stirling*, 1996. 142. p. A XIX. század végére specializálódott a szakma.

Zier und Kuchelgartner-ként nevezi meg az adott személyt, de valószínűleg ez a megjelölés a vizsgált időszak összes kertészének tevékenységét lefedte. Jövedelmezésük alapján a díszkertész elnevezés arra utalhat, hogy karban tartotta a díszkertet, azonban nem ő tervezte. Paul Schiessl (1668–1684, 1688–1692) az egyik olyan kertész, akit néhány átvételi elismervény is *Zier und Kuchelgartner*-ként vagy *Hofgartner*-ként nevez meg.⁴⁸ Az 1680-as évekig több kerti munka lehetett a kastély körül, ugyanis 1679–1680-ban egy béres (*Knecht*) is dolgozott Schiessl mellett. 60 forint volt a kertész, 10 forint pedig a segéd fizetése, továbbá nyolc mázsa marhahús értékét is kifizették nekik.⁴⁹ 1682–1683-ban béres nélkül 50 forint és hat mázsa marhahús volt a fizetése (összesen 70 forint).⁵⁰ Ezután állandósult az évi 40 forint fizetés három mázsa marhahússal: ezt Jacob Graßnál figyelhetjük meg elsőként, aki 1687-ben töltötte be ezt a posztot.⁵¹ Az 1690-es évektől nem volt jellemző a hosszú szolgálati idő. Andre Stainer előbb az 1690-es években (1693–1694. október 15.),⁵² majd az 1700-as évek elején (1702–1706. március)⁵³ szolgált kertészként. 1699-ben a kútmester, Hans Reich látta el a kertészi feladatokat.⁵⁴ Adam Schiessl alig két évig (1706. április 1.–1707)⁵⁵ töltötte be ezt a pozíciót, azonban ezt megelőzően Nagyhöflányban (1699?–1704?), korábban pedig Fraknóváralján (1694–1695) volt kertész. A Schiessl család valószínűsíthetően a kertészetre „specializálódott” család volt. Paulon és Adamon kívül a fraknói ad-

48 RAR E 1682, Nr. 115. *Paull Schiessl Zier unndt Kuchel Gardtners bey dem Schloß Eyßenstadt Besoltung Geldt Schein. Betrag: P(a)r 70 fl.*

49 RAR E 1680, Nr. 127. *Paull Schüeißl Gartner Schein wegen empfangener Gelt Besoltung. Betrag: P(a)r 96 fl 40 kr.* Ekkor egy mázsa marhahús értéke 3 forint 20 krajcár volt.

50 RAR E 1682, Nr. 115. l. 48. jegyzet; RAR E 1683, Nr. 101. *Paull Schießl Gartner Besoltung Geldt Schein. Betrag: P(a)r 70 fl.*

51 RARE 1687, Nr. 79. *Schein von Jacob Graß Hofgartnern wegen seiner empfangener Bestallung. Betrag: P(a)r: 59 fl 30 kr.* A marhahús egyik felét 6, a másik felét 7 forintos áron számolták. 1687-ben a többi alkalmazott esetében is így volt, akik készpénz mellett húst is kaptak.

52 RAR E 1694, Nr. 91. *Schein von gewesten Hofgartner wegen empfangenen Besoltung. Betrag: P(a)r 47 fl 6 kr 1 den.*

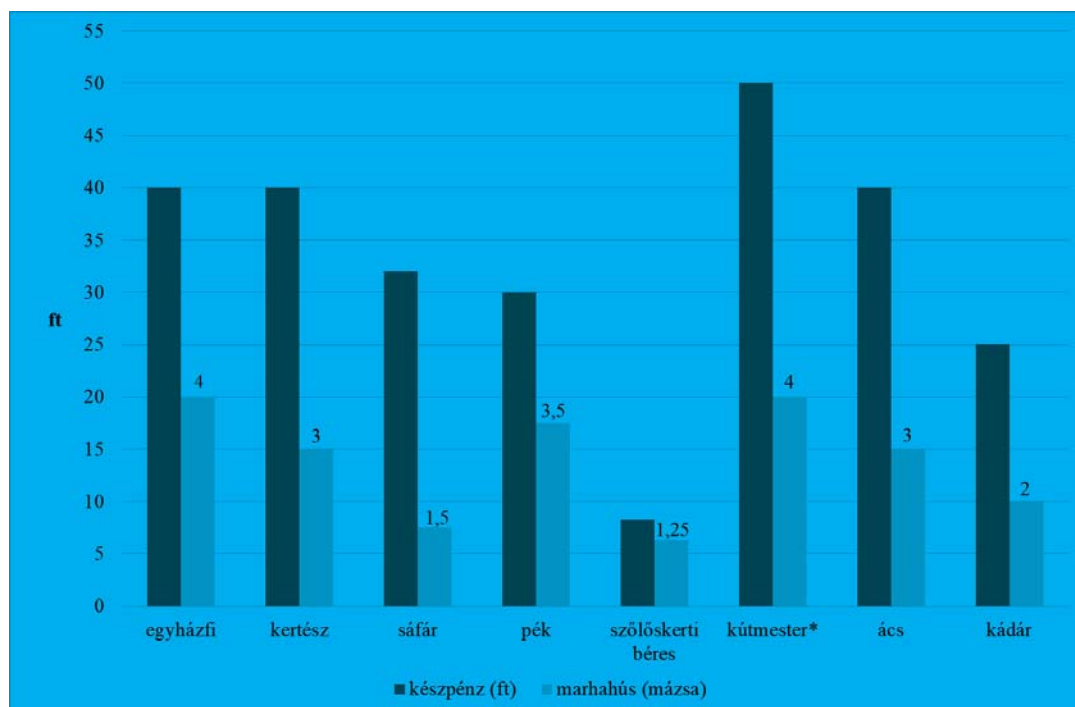
53 RAR E 1706, Nr. 73. *Schein von gewesten Hofgartner wegen empfangener Besoltung vor ¼ Jahr. Betrag: P(a)r 13 fl 45 kr.*

54 RAR E 1699, Nr. 85. *Schein von Prunmaister und Gartner wegen empfangener Besoltung. Betrag: P(a)r 120 fl.*

55 RAR E 1706, Nr. 74. *Schein von Hofgartner wegen empfangene ¾ Jahres Besoltung. Betrag: P(a)r 41 fl 15 kr.*

minisztráció iratai utalnak Matthias Schiesslre is, aki Lajtaszentmiklóson (1689–1691)⁵⁶ tevékenykedett.

A kismartoni pék (*Pfister*) fizetése (30 forint) mellé 3,5 mázsa marhahúst kapott. Tíz évnél tovább egyikük sem szolgált, sőt az 1690-es években szinte évente váltották egymást. Hans Eckher volt az, aki a leghosszabb ideig állt alkalmazásban (1697–1707).

2. ábra A marhahús járandóság aránya a fizetésekhez képest, 1705⁵⁷

56 RAR F 1689, Nr. 125. *Schein von Mathia Schießl Gartner auß Leitha Muhl wegen empfangener Geldt Besolung. Betrag: P(a)r 12 ft*; RAR F 1690, Nr. 140. *Schein von Mathias Schießl Gartner auf der Hof Leitha Muhl wegen empfangener Geldt Besolung. Betrag: P(a)r 12 ft*; RAR F 1691, Nr. 125. *Schein von Mathias Schießel Gartner auß Leitha Muhl wegen empfangener Jahres Besolung in Geldt. Betrag: P(a)r 12 fl.*

57 A marhahús mázsánkénti értékét 5 forintra számoltam.

Fizetésük alapján az alkalmazotti ranglétra alján helyezkedett el a szénaosztó, az erdészek és a szőlőkerti béres. A szénaosztó (*Heupfleger*) fizetése 20 forint volt, marhahús nem járt neki. Urban Unhabot 1683 októberétől⁵⁸ 1684-ig, majd 1690–1692 között is ebben a pozícióban találjuk. 1701 júniusától Ihá(s)z Péter a szénaosztó,⁵⁹ aki 1708 decemberében bekövetkező haláláig szolgált az udvarban. Azévi fizetését özvegye vette át december 10-én.⁶⁰

Az erdőknek a két erdész (*Waldförster*) viselte gondját: a főerdész fizetése 20 forint, az alerdészé 18 forint volt, marhahús nekik sem járt. Rendszerint néhány esztendőnyi alerdészi szolgálat után főerdésszé lehetett válni. Ez négy főerdészre is igaz, közülük Paul Mischanovitsch (alerdész 1691–1693, főerdész 1694–1708 között) és Stanislaus Radteschitz (alerdész 1700–1708, főerdész 1709–1721 között) kiemelendő, mert közel két-két évtizeden át szolgáltak a nádornak. Természetesen akadtak olyan alerdészek, akik nem léptek előre a ranglétrán, illetve olyanok is, akik közvetlenül főerdészként kezdték pályafutásukat. Urban Unhaab az 1680-as évek elején szénaosztóként kezdett szolgálni az udvarban, majd 1687–1688-ban és 1694–1699 között alerdész volt.⁶¹ Bienhardt Achmundt 1689-ben főerdészként 55 forintot vett át a tiszttartótól.⁶² Ebből készpénzfizetése 35 forint volt, de mellette két mázsa hús (11 forint), négy rőf⁶³ szövet (6 forint) és két pár csizma (3 forint) értékét vette át. Az elismervény nem ad magyarázatot a többletfizetés okára, továbbá a konvenciók könyvek szerint ezek nem tartoztak a főerdész járandóságai közé: csupán 14 mérő gabona illetett meg egy főerdészt, egy alerdészt pedig 12 mérő.⁶⁴

Stephan Halbax szőlőkerti béres (*Hofweingartenknecht*) 1691–1700 között Fraknón, 1701-től 1714-ig Kismartonban szolgált. Fizetése mellé (8 forint 15

58 RAR E 1683, Nr. 115.

59 RAR E 1701, Nr. 82. *Schein von alten und neuen Heupflögern, wegen ihrer empfangenen Besoldung. Betrag: P(a)r 20 fl.*

60 RAR E 1708, Nr. 74. *Schein von Oberflöger Stephano Kmetn geförtigt, wegen deß verstorbenen Heupflögers Peter Ihazen Erhwirtin bezalter Gelt Besoltung. Betrag: P(a)r 18 fl 3 kr 4,5 den.*

61 Így, ha nem is folyamatosan, de több mint tíz éven át szolgált Unhaab a nádornak.

62 RAR E 1689, Nr. 88. *Schein von Oberwalförster wegen ihme bezalten Besoltung halbe. Betrag: P(a)r 55 fl.*

63 Elsősorban textíliák mérésére alkalmazott kereskedelmi mérték. Egy bécsi rőf nagysága 77,75 cm. *Bogdán*, 1990. 190–192. p. Általánosságban: *Bogdán*, 1987. 59–60. p.; *Bogdán*, 1990. 189–206. p.

64 1705 utáni konvenciók könyvekből származik az adat, de mivel a fizetések mellett a természetbeni járandóságok mennyiségében sem volt megfigyelhető változás a vizsgált évtizedekben, így ez csak egy egyszerű eset volt. RAR E 1705, O. N. *Conventiones Kismartonienses Anno 1705.*

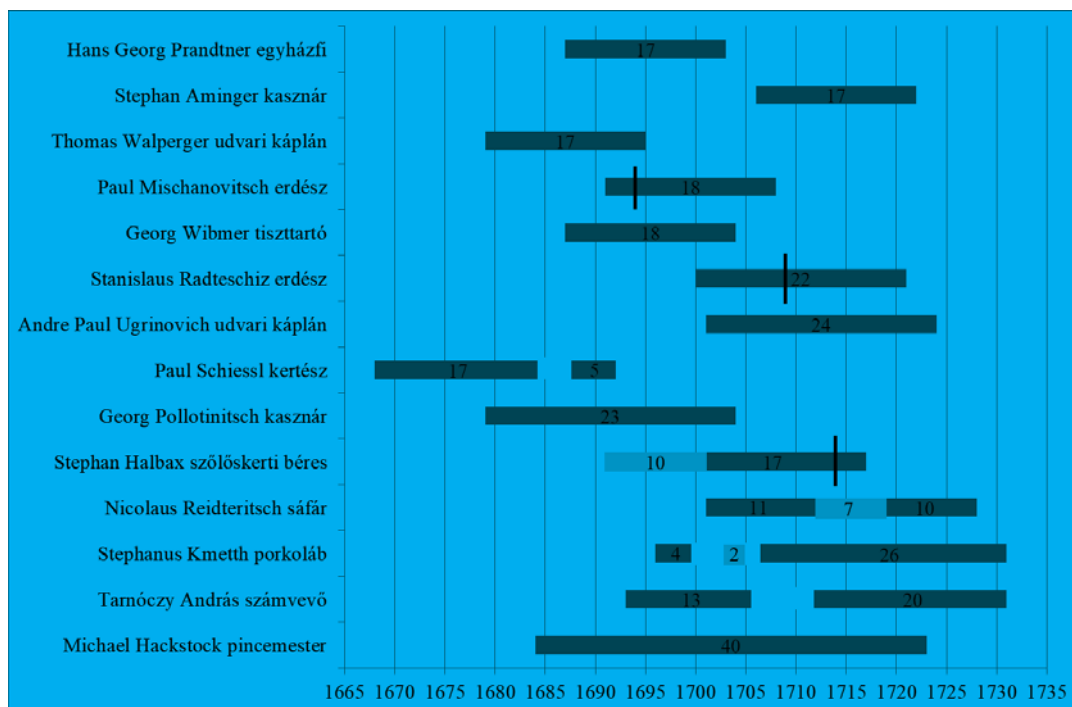
krajcár) csekély mennyiségű marhahúst (negyed mázsa) kapott. 1701 előtt Kismartonban nem volt ilyen alkalmazott. A konvenciók könyv szerint 1705-től 1 ¼ mázsára emelték járandóságát.⁶⁵ 1714 második félévében Matthias Hulper a béres,⁶⁶ ugyanakkor az év április 1-jétől Halbax sáfárrá (1714–1717) lépett elő.⁶⁷

Az alkalmazási időket áttekintve arra a következtetésre jutunk, hogy pozíciótól függetlenül jellemző volt a több évtizedes szolgálati idő (3. és 4. ábra). Összesen 17 személyt találtam az alkalmazottak között — és további hatot a mesterek között —, akik tíz évig vagy annál hosszabb ideig szolgáltak az uradalomban. A legtovább, négy évtizeden át Michael Hackstock pincemester állt alkalmazásban, de Tarnóczy András számvevő és Stephanus Kmetth porkoláb is több mint 30 évig dolgozott az Esterházyaknak. Általános tendencia, hogy átjárhatóság volt a fraknói és a kismartoni uradalom tisztségei között. Igaz ez Stephanus Kmetthre és Nicolaus Reidteritschre, valamint Stephan Halbaxnak a ranglétrán való emelkedés is sikerült. Az előléptetés az erdészeknél is megfigyelhető. Az alkalmazási időn kívül az is látható az ábrán, hogy a nádor halála nem jelentett határvonalat az alkalmazásban.

65 RAR E 1705, O. N. *Conventiones Kismartonienses Anno 1705.*

66 RAR E 1714, II. Halbjahr, Nr. 87. *Schein von alhieigen Hofweingartenknecht wegen auf ain halb Jahr auß dem Rendtambt Eysenstatt empfangener Gelt und Fleisch Besoltung. Betrag: P(a)r 7 fl 15 kr.*

67 RAR E 1714, I. Halbjahr, Nr. 71. *Schein von Stephan Halbax Schaffer bey der Herrschaft Eysenstatt wegen auß dem Rändt Ambt auf ain viertl Jahr empfangener Besoltung in Geldt. Betrag: P(a)r 9 fl 52 kr 2 den.*

3. ábra *Uradalmi tisztségviselők és alkalmazottak alkalmazásban eltöltött ideje, 1668–1731*⁶⁸

Mesterek az uradalomban

Kismartonban kevesebb mester állt állandó alkalmazásban, mint Fraknón (1. táblázat). Az átvételi elismervényeket vizsgálva ács, kádár, kútmester már 1668-ban, kőműves pedig 1694-től szolgált az udvarban. Asztalost és kovácsot csak 1683–1684-ig említenek, lakatost pedig csupán 1672-ben, ugyanakkor már az 1665. évi kismartoni konvenciók könyvében van adat az alkalmazására.⁶⁹ Ez nem jelenti azt, hogy ne lettek volna különféle, a felsorolt szakembereket érintő munkák, csupán azok elkülönülve, listák külön csoportosított formájában találhatóak, amelyek

68 Az ábrán sötétszürkével a kismartoni, világosszürkével a fraknói alkalmazást jelöltem. A függőleges vonal az adott személy pozíciójában történt változást jelzi.

69 MNL OL P 125, Nr. 10665/d. A fraknói levéltári források között a kismartoni pince számadása (*Eisenstädter Kellerey Rechnungen*), mely csak 1672-ből maradt fenn, említi Jacob Pondner lakatos nevét. Az Országos Levéltárban található néhány konvenciók könyv az 1660-as évekből: az 1665. évi szerint a lakatost 32 forint fizetése mellett 2 mázsa marhahús is megillette.

alapján az elvégzett munkáért kaptak fizetést. A kismartoni konvenciók könyvekben is csak a négy mester szerepelt.

1. táblázat *Mesterek fizetési a két uradalmi központban, 1679–1713*

Kismarton		Fraknó	
ács	40 forint	asztalos	37 forint
kádár	25 forint	lakatos	
kútmester	40 forint	tetőács	
kőműves	42 forint	esztergályos	
asztalos	20 forint	kádár	38 forint
kovács	40 forint	ács-kútmester	46 forint
lakatos	32 forint ⁷⁰	2 kőműves	42–42 forint

A mesterek fizetése — a tisztségviselőkéhez hasonlóan — állandó volt, az átvett összeg esetükben is a marhahús értékváltozásának függvénye volt. A kádár (*Hofbinder*) éves bére a vizsgált évtizedekben 25 forint volt, ami mellé két mázsa marhahús járt. Az 1680-as évek végéig a néhány évnél hosszabb szolgálati idő nem volt jellemző, később azonban Hans Wagnert (1689–1702?) több mint tíz éven át alkalmazták, majd Hans Ziegler (1704?–1731) Esterházy halála után még majdnem két évtizeden át szolgálta a családot.

Az ács (*Hofzimmermann*) díjazása 40 forint volt, emellett három mázsa marhahús illette meg. Simon Haas (1668?–1680?), Paul Ernst (1682?–1688) és Nicolaus Schett (1689–1718) dolgoztak ácsként a nádor udvarában. Utóbbi alkalmazási ideje az egyik leghosszabb a kismartoni mesterek között. 1668-ban és 1679–1683 között Simon Haas udvari asztalos is volt, két fizetését külön elismervényekben vette át. Asztalosként keresete évi 20 forint és négy mázsa marhahús volt, továbbá 18 forintot kapott az udvari munkálatokhoz vásárolt faanyagért („wegen erkaufung Holz vor die Hofarbeith”).⁷¹ Az így átvett marhahús meny-

70 1665. évi adat. MNL OL P 125, Nr. 10665/d.

71 RAR E 1682, Nr. 118. *M. Simon Haas Hofdischler bey dem Schlos Eyßenstadt Besoltung Gelt Schein. Betrag: P(a)r 51 fl 20 kr.*

nyisége igen tekintélyes volt, a 60 forint pedig a viceporkoláb évi fizetését is meghaladta.

Kútmester alkalmazására már 1672-ből van adat.⁷² Hans Reich (1679–1712) évtizedeken át töltötte be ezt a tisztséget, a mesterek között Nicolaus Schett mellett ő dolgozott a leghosszabb ideig Kismartonban. Fizetése 30–40 forint között változott, növekvő mennyiségben marhahúst is kapott. 1679–1680-ban 30 forintos bére mellett két mázsa marhahús illette meg. 1682–1683-ban már 35 forint a készpénzfizetése.⁷³ 1684-ben és 1687-ben egy legény (*Jung*) dolgozott mellette, emiatt több készpénzt vett át.⁷⁴ Fizetése 1692-ben 35-ről 40 forintra emelkedett, míg marhahús járandósága 1688-ban először 3,5 mázsára, majd szintén 1692-ben négy mázsára nőtt.⁷⁵ 1694-ben nevezik először *hochfürstlicher Prunmaister*-nek.⁷⁶ 1697-től *Freyquartier* címén bérét 5 forintra megemelték.⁷⁷ 1699-ben ő látta el a kertészi feladatokat, így a két fizetés összeadódott (80 forint, hét mázsa marhahús, *Freyquartier*). Az 1700-as évek elején 50 forint volt a bére,⁷⁸ 1704-ben pedig csupán félévi fizetését vette át.⁷⁹ A következő években a számlák és a konvenciók szerint sem alkalmaztak kútmestert, azonban 1709-ben ismét Hans Reichot találjuk ebben a tisztségben. Az elismervényben Johannes Reichnak nevezik, az aláírás viszont megegyezik a korábbiakkal, így biztosan

72 Mathias Reder kútmester 4 akó 45 icce bort vett át a kismartoni pince számadása (*Eisenstädter Kellerey Rechnungen Anno 1672*, Nr. 29.) szerint.

73 RAR E 1682, Nr. 121. *Hannß Reich Prunmaister bey dem Schloß Eyßenstadt Besoltung Gelt Schein. Betrag: P(a)r 41 fl 40 kr.*

74 RAR E 1687, Nr. 80. *Schein von Hannßen Reich Prunmeister Schlos Eysenstatt wegen sein unndt seines Jung bezalter Besoltung. Betrag: P(a)r 82 fl 9 kr 2 den.* A legény fizetése 10 forint 30 krajcár és napi egy font marhahús volt. Egy font átlagos értéke mai mértékegységben számolva 50–60 dkg. A bécsi font értéke a XVII. század elejétől 1756-ig 56,12 dkg, aztán 56 dkg, a pozsonyi font 1854-ig 55,8 dkg volt. *Bogdán*, 1987. 115. p., *Bogdán*, 1991. 442–448. p.

75 RAR E 1692, Nr. 92. *Schein von Prunm(aister) wegen ihme bezalten Besoltung halbe. Betrag: P(a)r 60 fl.*

76 RAR E 1694, Nr. 88. *Schein von Prunmaister wegen daß er seiner Besoltung richtig ist haben worden. Betrag: P(a)r 66 fl.*

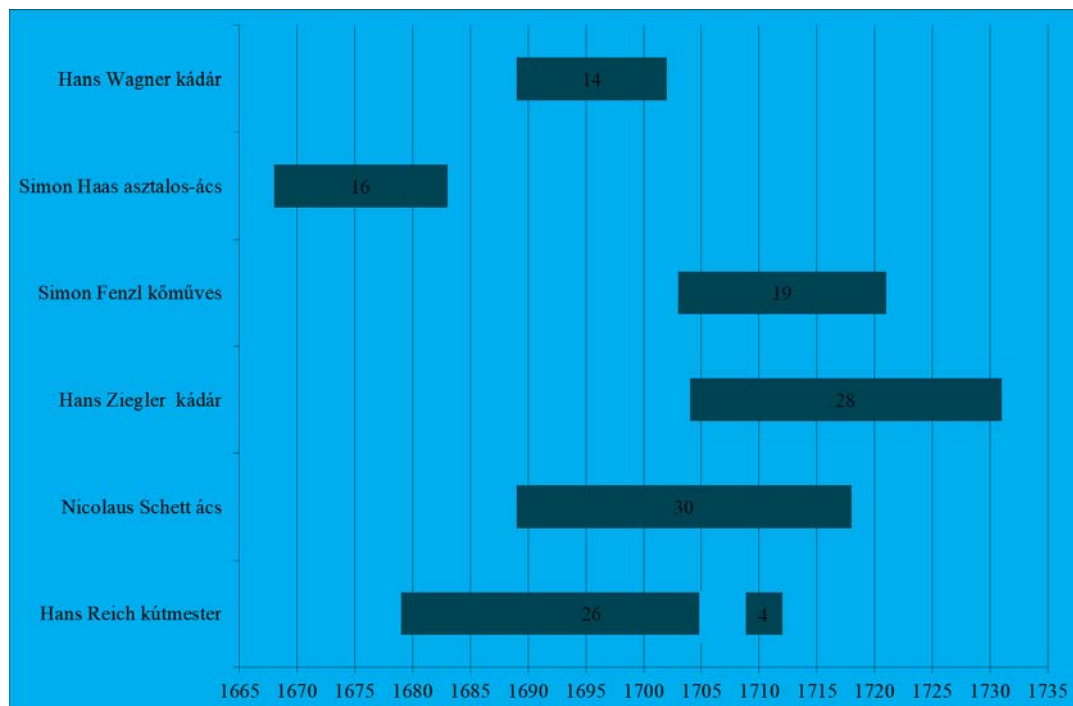
77 RAR E 1698, Nr. 89. *Schein von Prunmaister wegen seiner empfangenen Besoltung. Betrag: P(a)r 65 fl.*

78 RAR E 1701, Nr. 73. *Schein von Prunmaister wegen seiner empfangenen Besoldung. Betrag: P(a)r 75 fl.*

79 RAR E 1704, Nr. 72. *Schein von Prunmaister wegen ihme auf ain Halber Jahr habente Besoltung so bezalt worden. Betrag: P(a)r 35 fl 30 kr.*

ugyanarról a személyről van szó. 1713-tól Johann Nicolas Engelhardt Prandl (1713–1724) a kútmester.⁸⁰

Kőműves (*Maurer*) rendszeres alkalmazása az 1690-es évektől követhető nyomon. 1694 februárjában Hans Reiß „volt kőművesként” vette át 1693. évi fizetését, 42 forintot.⁸¹ A konvenciók könyvek szerint marhahús nem tartozott a járandóságai közé. A századfordulón Michael Mallitsch (1698–1702), majd Simon Fenzl (1703–1721?) volt a kőműves.

4. ábra *Mesterek alkalmazásban eltöltött ideje, 1668–1731*

80 RAR E 1713, Nr. 95. *Schein von Johan Nicol(aus) Engelhardt Prandl Prunmaister wegen auß dem Randt Amt Eysenstatt empfangener Jahres Besoltung in Gelt undt vor Fleisch. Betrag: P(a)r 65 fl.*

81 RAR E 1694, Nr. 98. *Schein von gewesten Hofmaurer, wegen ihme bezalten Besoltung Gelt. Betrag: P(a)r 42 fl.*

Egy konvenciók könyv tanulsága

Annak ellenére, hogy a vizsgált időszakból a kismartoni konvenciók könyvek mindössze hét esztendőből maradtak fenn, értékes adatokat rejtenek.⁸² Az alkalmazottak készpénzfizetése és természetbeni járandósága mellett arról is tájékozódhatunk, hogy kik tekinthetők „állandó” alkalmazottnak, tapasztalható-e bővülés vagy csökkenés a létszámukban.

Az 1705. évi kismartoni konvenciók könyv végén található egy összegzés, amely az apparátusnak járó javakat és a készpénzt foglalja össze. Ez a következők szerint alakult.

2. táblázat *A kismartoni alkalmazottak járandóságainak összegzése, 1705*

készpénz	1991 forint 21 dénár
bor	187 akó 21 icce (19 874,7 l)*
búza	105,5 köböl ⁸³ (6 439,7 kg)**
rozs	460,5 köböl (28 108,9 kg)**
zab	60 köböl (3 662,4 kg)**
vaj	10 icce (12,6 l)*
só	495 font (277,8 kg)***
gyertya	230 font (129 kg)***
tehénhús	3069 font (1722,3 kg)***

82 A fraknói konvenciók könyvek már az 1690-es évektől (1691, 1692, 1695, 1699–1704, 1706, 1710, 1711) fennmaradtak, ez összesen 12 évet jelent. Így Fraknó esetében egy két évtizedet felölelő elemzést tesz lehetővé, illetve a rendelkezésre álló kismartoni konvenciók könyvek adataihoz összehasonlításként szolgál.

83 A köböl országosan dívó mérték, mely az ország északnyugati területen ritkább volt. Mai mértékegységgel számolva egy köböl átlagos értéke tájegységenként igen nagy eltéréseket mutat (50–90 kg). Nyugat-Magyarországon általánosan alkalmazott átváltási arányt nem találtam, azonban lékai köbölre van adat. (Léka 1676-tól az Esterházyak kezében volt.) Egy lékai köböl kb. 1670-től 61,04 kg búza. *Bogdán*, 1991. 314. p. Általánosan: *Bogdán*, 1987. 96–98. p.; *Bogdán*, 1991. 302–323. p.

széna	6 szekér ⁸⁴ (76 m ³)
szalma	2 szekér (25,3 m ³)
fa	11 öl ⁸⁵ (30,8 m ³)***

* kismartoni tized akóval és iccével számolva

** lékai kőböllel számolva

*** bécsi fonttal/öllel számolva

Látható, hogy az uradalmi alkalmazottak fizetése és természetbeni ellátása mekkora mennyiségeket tett ki. A többi uradalom hasonló kiadásával együtt nem kis összegeket emésztett fel az uradalmi „gépezet” működtetése. Fraknón ugyanabban az esztendőben 1616 forint 65 dénár volt az alkalmazottak készpénz jövedelme, marhahús járandóságuk pedig összesen 2425 fontot tett ki, az összes uradalom alkalmazottainak költsége pedig meghaladta a 8100 forintot és a kiosztott marhahús pedig majdnem elérte a 16.000 fontot.⁸⁶ A személyzeti kiadások mellett fontos összehasonlító adat, hogy 1704-ben a kismartoni uradalom jövedelme 20 ezer forint, fraknói uradalomé 45 ezer forint volt, míg az összes birtokból befolyt jövedelem meghaladta a 200.000 forintot.⁸⁷ A bevételekhez járult még többek között a nádori fizetés, mely ekkor évi 24.000 forint volt, igaz, ezt rendszeresen

84 Egy szekér széna 4,6–38,4 m³, gyakoriságban 12,67 m³. Bogdán a kilogrammra való átváltást a következőképpen adja meg: 1 m³ = 5,71 kg; 1 kg = 0,175 m³ széna. (*Bogdán*, 1987. 111. p., *Bogdán*, 1991. 420–423. p.)

85 Az öl kezdetben hossz mérték volt (6 láb, 1,8–2 m), a XVII. században — hazai alkotásként — térfogat mértékké vált. Egy bécsi hosszú fa- vagy erdei öl = 3,4 m³, egy bécsi rövid faöl = 2,8 m³. Az utóbbit bécsi tűzifaölnek is nevezik. *Bogdán*, 1991. 415–416. p. L. bővebben: *Bogdán*, 1987. 58., 109. p.; *Bogdán*, 1991. 415–417. p. Mivel valószínűleg tűzifáról van szó, ezért az utóbbi értékkel számoltam.

86 MNL OL P 125, Nr. 10702.

87 MNL OL P 125, Nr. 10561/c Esterházy rengeteg kölcsönt vett fel, hogy az apja és testvérei által korábban felhalmozott tartozásait, a birtokvásárlásait, illetve azok fenntartását és a birtokadminisztrációt, valamint a hercegi udvartartást finanszírozhassa. Erről és Esterházy birtokszerzeményeiről, valamint azok becsült értékéről l.: *Újváry*, 2015. 79–80. p., *Újváry-Zimányi*, 2009. 192–196. p., *Zimányi*, 1998. 261–262. p., illetve a hitelügyletekről: *Bakács*, 1965. 18–25. p., 113–116. p., 137. p.

csak késedelmesen kapta meg: még 1720-ban is 273.761 forinttal tartozott neki a kamara.⁸⁸

Kitekintés

A Batthyány-uradalmak alkalmazotti összetétele sok hasonlóságot mutat.⁸⁹ Batthyány I. Ádám (1610–1659) 1634-ben vezette be birtokain az ordinárium-készítést. Ezeket a prebendajegyzékeket, melyek a várhoz tartozók fizetését és élelmiszerjárandóságát tartalmazták, Batthyány Ádám haláláig minden évben elkészítették.⁹⁰ E forrásokat Koltai András részletekbe menően feldolgozta.⁹¹ Annak ellenére, hogy az adatok néhány évtizeddel korábbiak, mégis nagyon lényeges következtetéseket vonhatunk le belőlük. A Batthyány-alkalmazottak esetében is igaz, hogy a fizetések állandóak voltak, csupán néhány esetben figyelhető meg emelkedés vagy csökkenés és azok sem tendenciaszerűek. Például a rohonc-szalónaki⁹² és a németújvári számtartó fizetése kezdetben 32 forint volt, előbbi 1650-ben 50 forintra, utóbbi egy évvel később 42 forintra emelkedett. A tisztartók bére viszont ugyanebben az időszakban csökkent,⁹³ ami a feladataik átcsoportosításával magyarázható. Az alkalmazottak készpénzfizetését vizsgálva megfigyelhető ugyanaz a kettősség, ami az Esterházy-uradalmakat jellemzi. A németújvári alkalmazottak fizetése magasabb volt rohonc-szalónaki társaikénál, ahogy ez a Fraknó-Kismarton relációban is elmondható (3. táblázat).⁹⁴

88 *Iványi*, 1991. 293., 300. p.

89 A Batthyány-uradalmak tisztségviselői szervezetét részletesen bemutatja: *Bán*, 1977. 36–48. p.

90 *Koltai*, 2012. 245–246. p.

91 Batthyány Ádám udvaraiban is rajnai forintban számoltak Köszönöm Koltai Andrásnak a kérdésben nyújtott tájékoztatását, valamint azt, hogy adatbázisát rendelkezésemre bocsátotta. Internetes elérhetőség: Batthyány Ádám földesúri családjára (BÁFF): <https://archivum2004.piarista.hu/batthyany/familia-keret.htm> (A letöltés időpontja: 2020. május)

92 A rohonc-szalónaki kettős uradalom rohonci részének gazdasági szerepe háttérbe szorult Szalónak (Stadtschlaining — ma: Ausztria) mögött, a tisztartó ugyanis többnyire Szalónakról irányította az uradalmat. *Koltai*, 2012. 197. p. Ennélfogva a 3. táblázatban a szalónaki uradalomhoz tartozó alkalmazottakat tüntettem fel.

93 A németújvári tisztartó fizetése 200 forintról 150 forintra csökkent, illetve a szalónaki tisztartó fizetése átmenetileg (1649–1651) 100 forintra mérséklődött. (BÁFF)

94 Mivel Fraknóhoz hasonlóan Németújvár (Güssing — ma: Ausztria) is hegyen épült, erődített hely volt, itt kapott helyet a családi kincstár, könyvtár, levéltár és hadszertár is. Rohonc (Rechnitz — ma: Ausztria) katonai szempontból viszont nem volt jelentős. A vár átalakításakor

Az alkalmazotti összetétel is közel azonos: a vezető tisztségviselők (tisztartó, fő- és viceporkoláb) mellett a kasznár-kulcsár-konyhasáfár hármását és az alacsonyabb rangú uradalmi alkalmazottakat (pl. sáfár, kertész) is megtaláljuk. A prebendajegyzékek alapján a két Batthyány-uradalomban többféle mesterembert alkalmaztak (akárcsak Fraknón), a táblázatban csak azokra gyűjtöttem adatot, akik Esterházynál is megtalálhatók. Batthyány udvaraiban is jellemző a több évtizedes szolgálati idő, melyre családi viszonylatban is találunk példát. Jobbágyi János szalónaki tisztartó (1597–1622) fia, Jobbágyi Dániel előbb németújvári számtartó (1634–1636), majd rohonc-szalónaki tisztartó (1637–1653).⁹⁵ Másik fia, Jobbágyi Jeremiás pedig rohonc-szalónaki számtartóból (1637–1641) lett németújvári tisztartó (1641–1649). A ranglétrán való emelkedésre további példa Gróf Tóbiás, aki 1655-ben rohonc-szalónaki tisztartóvá lépett elő tizévnnyi számtartói szolgálat (1644–1653?) után.

Batthyány I. Ádám a korabeli magyar gazdasági adminisztrációban szokatlan fejlettségű írásbeliséget teremtett birtokainak kormányzásakor.⁹⁶ Ez mintául szolgálhatott Esterházy Pál számára, aki hozzá hasonlóan rendkívül alapos adminisztrációt vezetett és követelt meg alkalmazottaitól.

(1637–1642) egy egész új szárnyat húztak föl, amelynek révén zárt, négyszögletes udvart alakítottak ki és Németújváron is új termék — köztük dísztermek — sorát építették. Így lett Rohonc Magyarország egyik első barokk jellegű várkastélya. *Koltai*, 2012. 165–177. p., 202–208. p.; *Koltai*, 2002. 50. p. A rohonci várkapolnát tervező császári udvari főépítész, Filiberto Luchese (1606–1666) tervei alapján indult meg a kismartoni kastély átépítése (1663–1672). Az Esterházy családnak dolgozó építőmesterekről, illetve a nyugat-magyarországi főúri családok itáliai építőmestereiről és kapcsolataikról szóló irodalmat l.: *Mitropulos*, 2014. 69–73. p.; *Mitropulos*, 2015. 220. p., 4. lábjegyzet; *Mitropulos*, 2016b. 339–340. p., 8. lábjegyzet.

95 Jobbágyi Dániel jól átlátta az uradalmi gazdálkodás problémáit és rendszeresen javaslatokat tett Batthyáynak az állapotok „megreformálására”. Szerinte a jobbágyok terheit ésszerű keretek között kell tartani, a robot helyett pedig béresek alkalmazását szorgalmazta. Mindemellett urát bevételeinek növelése érdekében marhakereskedelemre ösztönözte. Tisztartói hatalmát saját jövedelmének növelésére is felhasználta, valamint az uradalom bevételeivel sem tudott elszámolni, ezért az 1640-es évek végén Batthyány vizsgálatot folytatott ellene. Tevékenységéről l.: *Zimányi*, 1959., *Zimányi*, 1989.; *Koltai*, 2012. 161–162. p.

96 *Koltai*, 2002. 47. p.

3. táblázat Esterházy Pál és Batthyány Ádám alkalmazottainak fizetése⁹⁷

alkalmazottak/Ft	1689		1658	
	Fraknó	Kismarton	Németújvár	Szalónak
tisztartó	120	100	150*	150
számartó			42	16*
főporkoláb	100	100**	120 (2)	60 (2)
viceporkoláb	45	45	28 (4)	20 (2)
mérnök-hadszertárnok / pattantyús cajgbort	130		192	
bécsi ügyek intézője	200			
udvari káplán		60		
egyházfi		40		
kasznár	65 (+kony- hasáfár)	50	20	30
pincemester/kulcsár	50	65 (+kony- hasáfár)	40	25***
konyhasáfár			16	10
sáfár	25 (2)	35	32 (4)	20 (2)
kertész		40	30	30
kertész — fraknóváraljai	33			
kertész — nagyhöflányi	20			
kertész — lajtaszentmiklósi	12			

97 Az alkalmazottak összehasonlításakor a két Esterházy-uradalomban jelenlévő tisztségeket, mestereket vettem alapul, Koltai András adatbázisában több tisztség szerepel. A dőlttel jelzett adatok 1657. éviiek, a zárójelben szereplő szám azt jelzi, hogy az adott tisztséget hányan töltötték be.

alkalmazottak/Ft	1689		1658	
	Fraknó	Kismarton	Németújvár	Szalónak
kertész — bécsi	70			
pék	25	30		
szénaosztó		20		
(fő)erdész	18 (2)	20		
alerdész		18		
adogató	25			
szőlőskerti béres/béres	16,5		8	8 (4)
asztalos	37		120	
lakatos/lakatjártó	37		96	
ács	46 (+kútmester)	40	20	25
kádár	38	25	20	40
kútmester		35		
kőműves	42 (2)	42 (1694-től)	n. a.	
kovács			20	12
tómester	30			
kéményseprő /kémény-tisztító	45		25	

* A németújvári tisztartó fizetése 1650-ig 200 forint volt, a szalónaki számtartóé ugyanekkor 50 forint.

** 1690. évi adat

*** 1651. évi adat

Összegzés

Esterházy állandó apparátussal dolgozott, a több évtizedes alkalmazási idő egyaránt jellemző volt a tisztségviselőkre és a mesterekre, amiben a nádor halála nem képezett határvonalat. Esterházy Pál fia, Mihály (1671–1721) nem alkalmazott új embereket, ami alátámasztja, hogy óvakodtak a szükségtelen személycseréktől. A fizetések a vizsgált időszakban állandóak voltak, ez alól csupán a számvevő, illetve az egyházi jelent kivételt: az előbbi jövedelme 1708-tól, utóbbié pedig 1688-tól állandósult. Az is előfordulhatott, hogy a marhahús mennyisége változott (pl. egyházi, kertész), de a készpénzfizetés nem. A mesterek közül a kútmester bére és marhahús járandósága 1692-ig emelkedett. Az uradalom gazdasági és katonai vezetőjének, illetve az udvari káplánnak konvenciójuk szerint nem járt marhahús, alacsonyabb rangú alkalmazottaknak és mestereknek azonban igen (sáfár, egyházi, kertész, szőlőskerti béres, pék, ács, kádár, kútmester — 2. ábra). Az uradalmak közötti átjárhatóság mellett a ranglétrán való emelkedés is valós karrierlehetőség volt Esterházy uradalmaiban.

A részletes adminisztrációnak köszönhetően többféle szempontból vizsgálhatóak Esterházy uradalmi alkalmazottai. Lehetséges egyszerűen a számadatokból következtetéseket levonni: az alkalmazási idő, a fizetések mérlegre tétele csupán statisztikai elemzésnek tűnhet, azonban segít rávilágítani a bemutatott jellegzetességekre. Ide tartozik a több évtizedes alkalmazási idő, a közel négy évtizeden át nem változó fizetések, a ranglétrán való emelkedés vagy az uradalmak közötti átjárhatóság. A bemutatott elemzés csupán egy szelete a forráscsoportban rejlő lehetőségeknek. További feltárásával még teljesebb képet kapunk a nádor udvarainak működéséről, melynek eredményei beilleszthetők a fellendülő arisztokrácia kutatásba.

Levéltári források

MNL OL P 125	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az Esterházy család hercegi ágának levéltára, Pál nádor iratai
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár, Zeneműtár, Acta Musicalia
RAR E	Esterházy Familienarchiv auf Burg Forchtenstein, Rentamtsrechnungen Eisenstadt
RAR F	Esterházy Familienarchiv auf Burg Forchtenstein, Rentamtsrechnungen Forchtenstein

Felhasznált szakirodalom

- Bakács*, 1965 *Bakács István: A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei a XVII–XVIII. században.* Bp., 1965.
- BÁFF Batthyány Ádám földesúri famíliája. Szerk.: Koltai András. <https://archivum2004.piarista.hu/batthyany/familia-keret.htm>
- Bán*, 1977 *Bán Péter: A nyugat-dunántúli Batthyány-uradalmak birtokigazgatási rendszere a XVII. század első felében.* In: *Agrártörténeti Szemle*, 19. (1977) 1–2. sz. 24–71. p.
- Benda*, 2005 *Benda Borbála: „Szakácsot olyat fogadtam”. A konyha személyzete a 17. századi magyar főúri udvarokban.* In: *Történelmi Szemle*, 47. (2005) 1–2. sz. 15–46. p.
- Bogdán*, 1987 *Bogdán István: Régi magyar mértékek.* Bp., 1987.
- Bogdán*, 1990 *Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874.* Bp., 1990.
- Bogdán*, 1991 *Bogdán István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek 1874-ig.* Bp., 1991.
- Fatsar*, 2008 *Fatsar Kristóf: Magyarországi barokk kertművészet.* Bp., 2008.
- Fülöp*, 1995 *Fülöp Éva: Az Esterházy család hercegi ága birtoklástörténete a hűbéri korszakban.* In: *Limes: tudományos szemle*, 8. (1995) 1–2. sz. 125–138. p.
- Gyulai*, 2008 *Gyulai Éva: Kegyúr és káplán. Károlyi Sándor gróf és Kelemen Didák minorita missziója.* In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica: Tanulmányok Kelemen Didák tiszteletére. A 2008. április 17–18-án megrendezett konferencia előadásai. Tomus 13. Fasc. 1. (2008) 1. sz. 71–95. p.*
- Iványi*, 1991 *Iványi Emma: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713).* Bp., 1991.

- Kállay*, 1980 *Kállay István*: A magyarországi nagybirtok kormányzata 1711–1848. Bp., 1980.
- Kállay*, 1997 *Kállay István*: Birtokok, birtoktestek elnevezése a XVIII–XIX. században. In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) 2. köt. Szerk.: B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály. Bp.–Miskolc, 1997. 265–273. p.
- Kenyeres*, 2013 *Kenyeres István*: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság pénzügyei és hadi költségei a 16. század közepétől a 17. század első harmadáig. In: Történelmi Szemle, 55. (2013) 4. sz. 541–568. p.
- Koltai*, 2002 *Koltai András*: Batthyány Ádám és könyvtára. (A Kárpát-medence koraiújkori könyvtárai IV.) Bp.–Szeged, 2002.
- Koltai*, 2012 *Koltai András*: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. Győr, 2012.
- Maksay*, 1959 *Maksay Ferenc*: Urbáriumok. XVI–XVII. század (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 7.) Bp., 1959.
- Merényi*, 1902a Hg. Esterházy Pál nádor utasítása kőszegi kulcsárjához. Közl.: Merényi Lajos. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 9. (1902) 10. sz. 467–470. p.
- Merényi*, 1902b Hg. Esterházy Pál nádor általános utasítása tiszttartóihoz (1688). Közl.: Merényi Lajos. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 9. (1902) 10. sz. 473–474. p.
- Mitropulos*, 2014 *Mitropulos Anna Diána*: „Utasítjuk fraknói tiszttartónkat” — Uradalmi tisztségek és kincstárbeli munkálatok a fraknói számlák tükrében. In: Fons, 21. (2014) 1. sz. 67–98. p.
- Mitropulos*, 2015 *Mitropulos Anna Diána*: Kincstárépítés a hétköznapokban. Miről árulkodnak a fraknói számlák? In: Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén. Szerk.: Ács Pál. Bp., 2015. 219–234. p.

- Mitropulos*, 2016a *Mitropulos Anna Diána*: Esterházy Pál nádor udvari személyzete — a fraknói és a kismartoni apparátus összehasonlítása. In: Bécstől Brassóig. A II. KoraújkorÁSZ Konferencia tanulmányai. Sorozatszerk.: Vajnági Márta. Szerk.: Barta M. János–Szekér Barnabás–Ugry Bálint–Virovecz Nándor. Bp., 2016. 43–64. p.
- Mitropulos*, 2016b *Mitropulos Anna Diána*: Kőfaragók és szobrászok Esterházy Pál nádor szolgálatában. In: Fons, 23. (2016) 3. sz. 337–378. p.
- Monok*, 2012 *Monok István*: A művelt arisztokrata. Bp.–Eger, 2012.
- Prickler*, 1962 *Prickler, Harald*: Der Eimer. Ein Beitrag zur mittelalterlich-neuzeitlichen Maßkunde des burgenländischen Raumes. In: Burgenländische Heimatblätter, 24. (1962) 21–34.
- Soós*, 2009 *Soós István*: Esterházy Pál nádor és a Neoacquistica Commissio. In: Századok, 143. (2009) 4. sz. 801–852. p.
- Stirling*, 1996 *Stirling János*: Magyar reneszánsz kertművészet a XVI–XVII. században. Bp., 1996.
- Stirling*, 2008 *Stirling János*: Magyar reneszánsz kertek a XVI–XVII. században. Bp., 2008.
- Szatlóczki*, 2016 *Szatlóczki Gábor*: Vár a várban. A várak népe és a mezei hadak a 16. század közepén. I. A várak népe. Szeged, 2016.
- Tobler*, 1995 *Tobler, Felix*: Die Hochfürstlich Esterházyische Zentralverwaltung vom Ende des 17. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. In: Die Fürsten Esterházy. Magnaten, Diplomaten und Mäzene. Hrsg. Perschy, Jakob – Prickler, Harald. Eisenstadt, 1995. 99–119. p.
- Tobler*, 2008 *Tobler, Felix*: Finanzverwaltung und Finanzen des hochfürstlich Esterházyischen Majorates (1762–1813). In: Burgenländische Heimatblätter, 70. (2008) 2. sz. 88–116. p.

- Újváry–Zimányi*, 2009 *J. Újváry Zsuzsanna — Zimányi Vera: Az alispánságtól a birodalmi hercegségig, a nemesi kúriától az ország legnagyobb birtokkomplexumáig. Az Esterházy család társadalmi és anyagi felemelkedése. In: Pénztörténet–gazdaságtörténet. Tanulmányok Búza János 70. születésnapjára. Szerk.: Bessenyei József – Draskóczy István. Bp.–Miskolc, 2009. 182–200. p.*
- Újváry*, 2015 *J. Újváry Zsuzsanna: Az Esterházy család birtokpolitikája, különös tekintettel Esterházy Pálra. In: Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén. Szerk.: Ács Pál. Bp., 2015. 67–88. p.*
- Zimányi*, 1959 *Zimányi Vera: Jobbágy Dániel rohonc-szalónaki provisor tiszttartói működése 1634–1653. In: Agrártörténeti Szemle, 2. (1959) 1–4. sz. 91–114. p.*
- Zimányi*, 1989 *Zimányi Vera: Tiszttartó a 17. században. Jobbágy Dániel. In: História, 11. (1989) 1–2. sz. 17–19. p.*
- Zimányi*, 1998 *Zimányi Vera: Die Hofhaltung und Lebensweise der Esterházy im 17. Jahrhundert. In: Adelige Hofhaltung im Österreichisch-Ungarischen Grenzraum. Vom Ende des 16. bis zum Anfang des 17. Jahrhunderts. Hrsg. Kropf, Rudolf – Schlag, Gerard. Eisenstadt, 1998. 257–276. p.*